

Бакаєва Марія

м. Донецьк

Донецький Національний університет

Концептуальна метафора-персоніфікація ВОГОНЬ Є ЖИВА ІСТОТА в романах У. Голдінга

1. Вступні зауваження

Дослідженню різноманітних аспектів метафори присвячені праці багатьох вчених – В.Г. Гака, О.Н. Іваницької, Б.П. Іванюка, Н.А. Кожевникової, А.О. Попової, В.М. Телії, М. Джонсона, Дж. Лакоффа [Гак 1988; Иваницкая 1987; Іванюк 1999; Кожевникова 1988; Попова 2003; Телия 1988; Lakoff G., Johnson M. 1985] та ін. Однак, незважаючи на досить великий досвід вивчення та таксономічного опису, аналіз метафори з точки зору об'єктів та понять, що застосовуються для її створення, тобто з погляду царини джерела, присутній лише в декількох працях, присвячених цьому явищу [Дехнич 2004; Керимов 2005; Чудакова 2005].

Відповідно до вихідних сфер, з яких можуть запозичуватися назви об'єктів для утворення метафоричних назв для об'єктів в інших сферах, дослідники виділяли цілу низку метафор: географічні, метеорологічні, технічні, «транспортні», «кулінарні», «побутові», «воєнні», антропоморфні, зооморфні, ботанічні, соціоморфні [Гак 1988; Лапиня 1988]. В даній роботі розглядається метафора-персоніфікація, що охоплює дві групи метафор: антропоморфні та зооморфні. Стаття присвячена вивченню способів вербалізації концептуальної метафори-персоніфікації ВОГОНЬ Є ЖИВА ІСТОТА в романах У. Голдінга, відомого письменника Великобританії.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити цілу низку завдань:

- описати один з видів метафори – метафору-персоніфікацію – з позиції когнітології;
- визначити критерії відбору мовного матеріалу для дослідження способів вербалізації концептуальної метафори-персоніфікації ВОГОНЬ Є ЖИВА ІСТОТА та скласти корпус фактичного матеріалу;

- проаналізувати отриманий фактичний матеріал за розробленою схемою.

2. Визначення та історія вивчення персоніфікації як тропу

Перш ніж перейти до аналізу матеріалу дослідження, доцільно визначити персоніфікацію як один з підвидів метафори та прослідити етапи розвитку вивчення цього явища.

Аналіз літератури за проблемою дослідження свідчить, що розрізняють два терміни: «персоніфікація» й «уособлення». Під **«уособленням»** розуміють стилістичний прийом або троп, для якого характерно перенесення ознак і властивостей **живих істот** на неживі предмети (артефакти, об'єкти і явища природи, абстрактні сутності) [Ганич 1985, с. 316; Розенталь 1985, с. 175]. **«Персоніфікація»** розглядається як стилістичний прийом або троп, для якого характерно перенесення ознак і властивостей **людини** на неживі предмети (артефакти, об'єкти і явища природи, абстрактні сутності) [Ганич 1985, с. 186; Розенталь 1985, с. 207].

Інші вчені використовують **«персоніфікацію»** як загальний термін для позначення тропу, що характеризується приписуванням неживим предметам (артефактам, об'єктам і явищам природи, абстрактним сутностям) властивостей й ознак **живих істот** [Ахманова 2004, с. 286; КЛЭ 1968, с. 423].

В цій роботі **персоніфікація** визначається як особливий підвид метафори, для якого характерне перенесення рис, властивостей й ознак живої істоти (людина, тварина тощо) на неживі предмети або явища.

Історія вивчення метафори-персоніфікації починається з епохи античності, коли вона вперше отримує назву прозопопея (prosopopoeia) [Рахон 2004, с. 13; Plotnic 2005, с. 15]. Саме тоді були зроблені перші спроби опису цього виду метафори, який служить для антропоморфізації мертвих предків та географічних сутностей, тобто для надання вищезгаданим явищам форми та якостей людини (вміння говорити тощо). Явище персоніфікації вивчали такі відомі античні діячі як Аристотель, Цицерон і Квінтіліан [Edgescombe 1997, с.1; Рахон 2004, с. 16]. В одній з риторик для назви тропів і фігур використовуються перекладні латинські назви (а не оригінальні грецькі). Так,

для назви тропа, який сьогодні називається персоніфікацією, застосовується термін «conformatio». Цей термін вживається і сьогодні, що інколи призводить до непорозуміння [Рахон 2004, с. 12-15].

Шістнадцяте сторіччя відзначається роботами Ричарда Шеррі та Генрі Пікама [Рахон 2004, с. 24]. В 18 сторіччі найвідомішим теоретиком тропів і фігур мовлення був Генрі Хоум, лорд Кеймс [Рахон 2004, с. 25]. Із цим періодом також пов'язано ім'я Ричарда Стека [Edgescombe 1997, с. 2]. Традиційно в 18 столітті персоніфікація асоціювалася із творчою уявою поетів [Pacham 2004, с. 192; Plotnic 2005, с. 15].

В другій половині ХХ століття явище персоніфікації знайшло відображення в роботах Мортон В. Блумфілда, Стівена Барнея та Поля де Мана [Рахон 2004, с. 28-33].

В той час, як літературознавців цікавила сутність і механізм утворення персоніфікації, стилістика намагалась зрозуміти ці проблеми запропонувавши різні класифікації тропів. Прикладом лінгвостилістичного підходу є наступна класифікація (схема1):

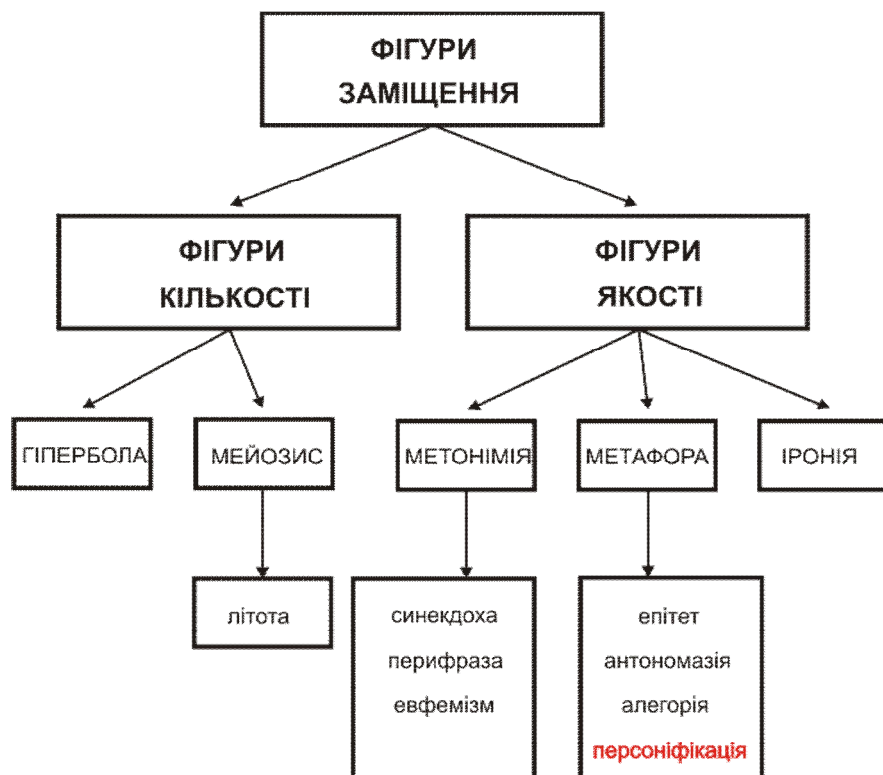

Схема 1. Класифікація тропів в лінгвістиці (Мороховский 1991, с. 164)

Як унаочнює схема 1, персоніфікація як різновид метафори є частиною групи тропів «фігури якості», до якої належать фігури, в основі яких лежить зіставлення властивостей та якостей двох різнорідних об'єктів або явищ із загальною для них якісною ознакою.

В когнітивній лінгвістиці, за класифікацією Дж. Лакоффа і М. Джонсона [Lakoff, Johnson 1985, с. 33], персоніфікація входить до групи онтологічних метафор, які є результатом трактування подій, дій, емоцій, ідей і т. ін. як предметів та речовин (схема 2.):

Дж. Лакофф та М. Джонсон стверджують, що одним з найпоширеніших прикладів онтологічної метафори є осмислення фізичних об'єктів та різноманітних неживих сутностей в термінах мотивацій, характеристик і дій,

що притаманні людині й іншим живим істотам, тобто метафора-персоніфікація [Lakoff, Johnson 1985, с. 33].

Деякі вчені також зауважують, що персоніфікуються переважно такі навколишні реалії як природні явища; неживі предмети; абстрактні поняття (біль, лихо, щастя, радість, тощо); явища внутрішнього та інтелектуального світу людини (пісня, душа, розум, серце, пам'ять тощо) [П'ятецька 1999, с. 6-7].

4. Аналіз метафоричних виразів (МВ), що вербалізують концептуальну метафору-персоніфікацію ВОГОНЬ Є ЖИВА ІСТОТА.

Аналіз базується на корпусі матеріалу, відібраного за допомогою метода суцільної вибірки з романів У.Голдінга. Оскільки одна й та ж концептуальна метафора на мовному рівні може мати різні варіанти вербалізації, для позначення способів вербалізації концептуальної метафори в мові використовується термін «**метафоричний вираз**», під яким розуміється вираз, в якому перенесення найменування здійснюється на підставі подібності, спільності (реальної чи уявної) двох об'єктів. Метафоричний вираз може бути представлений в мові не лише метафорою в традиційному її розумінні, але й такими її різновидами як метаморфоза (повне ототожнення різних за своєю сутністю об'єктів), порівняння (часткове уподібнення об'єктів), метафоричний епітет (метафоричне визначення певного денотата), а також мертвою або стертою формою метафори.

Корпус фактичного матеріалу складається з 2342 метафоричних виразів. Аналіз отриманого фактичного матеріалу складається з чотирьох етапів:

- концепти-референти отриманого корпусу метафоричних виразів розподіляються за концептосферами та з'ясовується кількісний склад кожної концептосфери;
- з використанням метода фреймового моделювання розкривається структура кожної отриманої концептосфери-референта та визначаються ієрархія концептів всередині концептосфери та відносини між концептами;
- наступним кроком аналізу фактичного матеріалу є дослідження, які саме поняття використовувались при створенні метафоричних виразів кожної

концептосфери-референта окремо, та проведення розподілу концептів-корелятів за двома концептосферами ЖИВА ІСТОТА та НЕЖИВІ ОБ'ЄКТИ ТА ЯВИЩА;

- застосування методу кількісного аналізу дозволить встановити частотність використання концептів, що належать до концептосфери-корелята ЖИВА ІСТОТА, при створенні метафоричних виразів;

- структура та відносини між концептами всередині концептосфери-корелята ЖИВА ІСТОТА встановлюються із застосуванням метода фреймового моделювання.

В результаті аналізу фактичного матеріалу було з'ясовано, що концепти-референти відібраних метафоричних виразів (МВ) формують дві концептосфери СВІТ ЛЮДИНИ (1301 МВ) та СВІТ ПРИРОДИ (1041 МВ). Складовою частиною концептосфери СВІТ ПРИРОДИ є концепт «вогонь» (83 МВ). Аналіз корелятів метафоричних виразів вказує на те, що в більшості випадків концепт «вогонь» асоціюється з живою істотою. Як видно з таблиці 1, при метафоризації такого явища природи як вогонь, персоніфікація займає досить значне місце – 79,5 % (з 83 МВ), що підтверджує тезу про те, що саме цей вид метафори використовується частіш за все при осмисленні явищ природи.

Таблиця 1. Типи корелятів, що застосовуються в процесі метафоризації концепта-референта «вогонь»

№	Тип корелятів концепта-референта «вогонь»	Кількість прикладів	Кількість в %
1.	Живе	66	79,5
2.	Неживе	17	20,5
Всього		83	100

При цьому слід також зауважити, що в даному випадку явище персоніфікації не являє собою поодиноких окремих прикладів, але навпаки, створює цільний та яскравий образ вогню як живої істоти. Проілюструємо це ствердження

прикладами (концептуальна метафора виділена жирним шрифтом, референтом для всіх прикладів є концепт «вогонь», корелят підкреслено).

I. Жива істота може існувати в певному вигляді: *(fire) ... it was like the fall, like a cat*. ‘(вогонь) ... він був наче водоспад, наче кішка’ [Inheritors, с. 171];

II. має частини тіла (руки): *On one side the air was cool, but on the other **the fire thrust out a savage arm** of heat that crinkled hair on the instant*. ‘З одного боку повітря було прохолодне, але з іншого **вогонь простягнув жорстоку гарячу руку**, яка відразу ж завивала волосся’ [Lord of the Flies, с. 41], та внутрішні органи (серце): . . . *the heart of the fire was shivering rather than beating* . . . ‘... **серце вогню** скоріш тремтіло ніж билосся ...’ [Darkness Visible, с. 11], (язик): ... *a tongue of flame from the fire* ... ‘... **язик полум’я з вогню** ...’ [Inheritors, с. 77], та очі: . . . *red eye of the fire*. ‘... **червоне око вогню**’ [Pyramid, с. 199];

III. Живій істоті притаманні почуття: ... *pitiless fire* ... ‘... **безжалісний вогонь** ...’ [Scorpion God, с. 162];

IV. Жива істота знаходиться в певному фізичному стані:

- не спить: *The fire is awake again*. ‘Вогонь знов **не спить**’ [Inheritors, с. 30];

- є мертвою: *The fire is dead*. ‘Вогонь **мертвий**’ [Inheritors, с. 113];

- є живою: *“Have you never see a **fire**, apparently dead, brought to life again and flare up?” ‘«Чи бачили ви коли-небудь **вогонь**, що був безсумнівно мертвим, знову **поверненням до життя** та яскраво спалахуючим? »’ [Fire Down Below, с. 24];*

V. Однією з характеристик живої істоти є здатність виконувати різноманітні дії:

1). дивитися та підморгувати: *The fire blinked sharply*. ‘Вогонь раптово **моргнув**’ [Inheritors, с. 101], *The fire blinked twice*. ‘Вогонь двічі **моргнув**’ [Inheritors, с. 101], *Now that the forest was dark he could see the **eye of the new people’s fire** blinking at him*. ‘Тепер, коли в лісі було темно, він міг бачити **око вогню нових людей, яке моргало** йому’ [Inheritors, с. 117];

2). торкатися чогось: *One **patch touched (fire) a tree trunk** and scrambled up like a bright squirrel.* ‘Один **клаптик (вогню) торкнувся стовбура дерева** та видерся наверх наче яскрава білка’ [Lord of the Flies, с. 44];

3). видавати різноманітні звуки: . . . *the **fire growled** at them.* ‘... **вогонь гарчав** на них’ [Lord of the Flies, с. 45], . . . *the **roar of the fire** . . .* ‘... **рев вогню** ...’ [Darkness Visible, с. 9-10], *The **fire gave a sudden hiss** ...* ‘**Вогонь** несподівано **зашипів** ...’ [Inheritors, с. 129];

4). приймати їжу: *(fire) The old woman moved softly, pushing in more wood so that **the red spot ate** and the flame grew strong.* ‘Стара жінка злегка ворухнулась штовхаючи всередину більше деревини, щоб **червона пляма (вогонь) їла** й полум’я виростало сильнішим’ [Inheritors, с. 33], *Will you not give the fire more **to eat**?* ‘Чи не дасте **вогню** більше **попоїсти**?’ [Inheritors, с. 39], *(flames) There is **nothing** here for them **to eat**.* ‘(полум’я) Немає **нічого** для нього **поїсти**’ [Inheritors, с. 60], *Beneath the dark canopy of leaves and smoke **the fire laid hold on the forest and began to gnaw**.* ‘Під темним балдахіном листя та диму **вогонь** заволодів лісом та **почав гризти**’ [Lord of the Flies, с. 44], *The **fire reached the coconut palms by the beach and swallowed them noisily**.* ‘**Вогонь** дістався кокосових пальм біля пляжу та **проковтнув їх із шумом**’ [Lord of the Flies, с. 200-201];

5). пересуватися в просторі:

5.1. летіти: *The **fire is flying away into the forest and eating up the trees**.* ‘**Вогонь летить по лісу** пожираючи дерева’ [Inheritors, с. 45];

5.2. бродити: . . . *the **flames of marsh gas wandered among reeds and floating islands** . . .* ‘... **полум’я болотного газу бродило серед очерету та плавучих островків** ...’ [Darkness Visible, с. 73];

5.3. повзти: *The **flames will not crawl** away.* ‘**Полум’я не уповзе** геть’ [Inheritors, с. 60], *The **flames, as though they were a kind of wild life, crept** as a jaguar creeps on its belly toward a line of birch-like saplings that fledged an outcrop of the pink rock.* ‘**Полум’я**, наче воно було прикладом дикого життя, **повзло**, як ягуар повзе на животі, у напрямку лінії схожих

на берези молодих дерев, які наче вислали пір'ям оголення породи рожевої гори' [Lord of the Flies, с. 44].

Таке природне явище як вогонь постає перед нами у вигляді живої істоти, яка має певну форму, частини тіла та внутрішні органи. Він також характеризується з точки зору наявності почуттів, хоча вони, зазвичай, притаманні лише людині. Враховуючи приклади можна сказати, що вогонь відрізняється жорстокістю. Вогонь як істота не є пасивним створінням й досить активно діє. Йому притаманні такі види діяльності, як здатність бачити, видавати звуки, приймати їжу. Він також може пересуватися в просторі.

Отже, як можна побачити з вищенаведених прикладів, із сукупності персоніфікованих метафоричних виразів – часткових проявів властивостей, притаманних живій істоті, – формується концептуальна метафора-персоніфікація ВОГОНЬ Є ЖИВА ІСТОТА.

5. Перспективи подальших досліджень

В подальшому планується дослідити, чи зберігається тенденція частого використання персоніфікації в процесі метафоричного осмислення різноманітних об'єктів природи в романах У. Голдінга.

Література

Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 576 с.

Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11-26.

Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: «Вища школа», 1985. – 360 с.

Дехнич О.В. Концептуальная метафора People are trees в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Белгород, 2004 – 157 с.

Иваницкая Е.Н. Метафора Александра Грина // Проблемы экспрессивной стилистики. – Издательство Ростовского университета, 1987. – С. 124-127.

Іванюк Б.П. Метафора і літературний твір: структурно-типологічний та прагматичний аспекти дослідження (на матеріалі російської літератури): Автореф. дис. ... докт. філол. наук. – К., 1999 – 33 с.

Керимов Р.Д. Артефактная концептуальная метафора в немецком политическом дискурсе: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Кемерово, 2005. – 186 с.

Кожжевникова Н.А. Метафора в поэтическом тексте // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 145-165.

Краткая литературная энциклопедия / Гл. ред. Мурари-Припев – Т. 5 – М.: «Советская энциклопедия», 1968. – 976 стб.

Латиня Э.А. Метафора в терминологии микроэлектроники (на материале английского языка) // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 134-145.

Мороховский А.Н., Воробьева О.П. Стилистика английского языка. – К.: Вища школа, 1991. – 271 с.

Попова А.О. Когнітивна метафора та її типи: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2003 – 21 с.

П'ятецька О.В. Структурно-функціональний аналіз поетичної мови (на матеріалі української, хорватської та польської поезії першої чверті ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Київ, 1999. – 21 с.

Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.

Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 26-52.

Чудакова Н.М. Концептуальная область «неживая природа» как источник метафорической экспансии в дискурсе российских средств массовой информации: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Екатеринбург, 2005. – 277 с.

Edgecombe R.S. Ways of Personifying // Style. – Spring 1997. – Vol. 31. – Issue 1. – p. 1-13.

Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago Univ. Press, 1985. – 242 p.

Pacham C. The Science and Poetry of Animation: Personification, Analogy, and Erasmus Darwing's Loves of Plants // Romantism. – 2004. – Vol. 10. – Issue 2. – p. 191-208.

Paxson J.J. The Poetics of Personification. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 210 p.

Plotnic A. Breathe life into literary anything // Writer. – October 2005. – Vol. 118. – Issue 10. – p. 15-17.

Джерела ілюстративного матеріалу

Golding W. Darkness Visible. – London-Boston: Faber and Faber, 1983. – 265 p.

Golding W. Fire Down Below. – London: Faber and Faber, 1989. – 313 p.

Golding W. Lord of the Flies. – New York: A Perigee Book, 2001. – 208 p.

Golding W. The Inheritors. – London: Faber and Faber, 1988. – 233 p.

Golding W. The Pyramid. – London: Faber and Faber, 1988. – 217 p.

Golding W. The Scorpion God. – London: Faber and Faber, 1977. – 178 p.